

BOBORAHIM MASHRAB HAYOTI VA ADABIY MEROSINI O`RGANISH.

Usmonova Nafisa Axmadovna

*Buxoro viloyati Vobkent tumani 1-son
poletexnikumi ona tili va adabiyot fani o`qituvchisi*

Annotatsiya: *Hukumatimiz tomonidan Respublikamiz ta'lim tizimiga katta e'tibor qaratilmoqda. Bunda ta'lim mazmuni shakli hamda samaradorligini takomillashtirish muhim masaladir. Ayniqsa, bilimli, yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash masalasi o'ta dolzarbdir.*

Kalit so'zlar : *Kamolot, adabiyot, ma'naviyat, tasavvuf, so'fi, she'r, darvesh*

Zamonaviy mutaxassis o'z sohasining mohir ustasi bo'lishi bilan birga, nutq savodxonligi va madaniyatini, xususan, yozma nutq ko'nikmalarini puxta egallagan bo'lishi lozim. Har bir kishi fikri va tuyg'ularini og'zaki shaklda lo'nda va ravon ifodalash bilan birga to'g'ri va mantiqli yozishni ham uddalay olsagina xalq e'tiboriga tushadi. Bunda har bir nutqiy malaka turi bir butun bo'limga uyg'unlashtirilgan tarzda havola etildi. Dars jarayonida mavzular izchilligi va uzviyligi ta'minlanishi, har bir bo'limdan so'ng ijodiy yozma ishlar o'tkazilib, egallangan bilimlarni amalda qo'llash va mustahkamlash mashqlari bajarilmog'i maqsadga muvofiqdir .

“Boborahm Mashhrab hayoti va adabiy merosini o'rganish” mavzusini o'qitishning nazariy masalalari.

Inson kamolotida adabiyotning o'rni beqiyosdir. U inson qalbi va ruhidagi nozik tovlanish va ohanglarni ilg'ashga, ularni so'z vositasida aks ettirishga intiladi. Eng oliy daraja, yuksak pog'onalarga chiqa oladigan badiiy adabiyot namunalari insoniyatni

to'liqlantiradigan, hayajonga soladigan o'y-fikrlar, kechinmalar, orzu-umidlarni ifodalaydi. Dunyoda insonlar bir-birlariga o'xshamaganlaridek, ularning qalb kechinmalari ham takrorlanmasdir. O'qituvchilarning vazifasi esa dunyoqarashi keng, mustaqil fikrli kasb egalarini tarbiyalashdir. Mashrab ijodini o'rganish XIX asr oxiri XX boshlaridan ancha keng rivoj topdi. Hatto, rus sharqshunos olimlari shoir faoliyati va adabiy merosini katta qiziqish bilan o'rgandilar. XIX asrning 90-yillaridan boshlab mahalliy va rus matbuotida shoir tarjimai holi va ijodiga oid ma'lumotlar e'lon qilindi, ayrim she'rlari rus tiliga tarjima qilindi. Mashrab faoliyatini o'rganish va uni rus kitobxonlariga tanishtirishda N.C.Likoshinning xizmatlari katta bo'ldi. U "Devonai Mashrab" asarini rus tiliga tarjima qilib, so'zboshi yozadi. Shuningdek, rus tadqiqotchilaridan N.I.Vaselovskiy, N.C.Likoshin, N.P.Ostroumov, V.P.Nalifkin, V.L.Vyatkinlar tomonidan ham Mashrabning hayoti va faoliyatiga doir materiallar yig'lgan. Sho'rolar davrida S.Ayniy "Namunai adabiyoti tojik" asarida, A.Fitrat, I.Sulton, V.Abdullaev, A.Abdug'afurov, A.Hayitmetov, M.Zokirov kabi olimlarning risola va maqolalarida Boborahim Mashrab haqida bir qancha ma'lumotlar berilgan. Mashrab hayoti va faoliyatini o'rganishda Fitratning "Mashrab" nomli maqolasi alohida ahamiyatga molik. Zero, Fitrat ushbu maqolasida Mashrab haqida ma'lumot beruvchi ko'pgina tazkira va bayozlarni birma-bir sanab

o'tadi. Mashrabning tug'ilgan joyi, oilasi, ustozlari, safarlari, Mavlono Sharif, So'fi Olloyor bilan uchrashishlari, Balxda Mahmud Qatag'on tomonidan o'ldirilishi, qalandariylik mazhabi haqida, Mashrab asarlari haqida ham to'xtalib o'tgan. Adabiyotshunos olim V.Abdullaev ham "O'zbek adabiyoti tarixi" nomli kitobida Boborahim Mashrab haqida to'xtalib o'tadi. Jumladan, Mashrabning asosan o'zbek tilida qisman tojik tilida she'rlar yozgan. Taniqli olim Abduqodir Hayitmetov ham "Mashrab haqida so'z" maqolasida Mashrabning valiyi modarzod, ya'ni onadan tug'ma valiy ekanligi bilan bog'liq rivoyatni keltiradi

Adabiyotshunos olim Abdurashid Abdugʻafurov oʻzining “Erk va ezgulik kuychilari” nomli risolasida Mashrabga kattagina joy ajratadi. Jumladan, shoir umrining koʻp qismi safarda oʻtganligi, qoʻnimsiz hayot kechirgan shoirning, shubhasizki, devon tuza olmaganligi haqida toʻxtaladi. Hatto, keyinchalik boshqa biror shaxs (kotib, adabiyot muxlislari) tomonidan ham ana shunday ishning amalga oshirilmaganligi ham eslatib oʻtadi. SHoir sheʼrlaridan namunalar turli bayoz va tazkiralarda keltirilganligini alohida qayd etadi. Mashrabning qalandarlik maslagiga munosabat hamda uning piru ustozlari

haqida ham toʻxtalib oʻtgan. Shuningdek, shoirning ayrim sheʼrlarini ham gʻoyaviybadiiy jihatdan tahlil qilgan. Adabiyotimizdagi deyarli har bir olim yoki tadqiqotchi Mashrab toʻgʻrisida maqola, kattayu-kichik tadqiqotlar yaratgan. Jumladan, adabiyotshunos olim I. Haqqul oʻzining “Tasavvuf va sheʼriyat” kitobida “Haqiqat yoʻlin tutay desang...” nomli maqolasi orqali Shoh Mashrabning hayoti va faoliyatiga oid ayrim jihatlar va sheʼrlarining

gʻoyaviy-badiiy tahlilini keltiradi. Olim Mashrabni sohibjunun shoir sifatida eʼtirof etadi. Yirik adabiyotshunos N. Komilov ham Mashrab haqida “Kamoli nuri Rahmatman” nomli maqolasida tasavvuf silsilasida Mashrabning tutgan oʻrni, mavqei toʻgʻrisida mulohaza yuritadi. P. SHamsiev, A. Xayitmetovlar tomonidan Mashrabning “Tanlangan asarlari” birinchi bor 1958- yilda nashr etildi. 1963- 1971- yillarda A. Abdugʻofurov shoir asarlarining toʻlaroq nashrini yaratdi. 1979- yilda V. Rahmonov nashrni yanada mukammallashtirdi. Unga yozilgan soʻz boshi ham maʼlumotlarning yangiligi shoir asarlariga chuqurroq yondoshganligi bilan ilmiy ahamiyatga ega. Mashrab asarlarining nisbatan mukammalroq nashri 1990 - yili Jaloliddin Yusupov tomonidan amalga

oshirildi. Adabiyot va sanʼat nashriyoti orqali “Oʻzbek adabiyoti boʻstoni” seriyasida “Mehribonim qaydasan” nomli kitob chiqarildi. Toʻplam shoirning gʻazal, mustazod, murabbaʼ, muxammas, musaddas, musabbaʼ janrlarida yozilgan

she'rlaridan iborat. Yana shuningdek, 2006- yilda shu muallifning xizmatlari bilan Mashrabning lirik asarlari "Devon" nomi bilan nashr etildi. Bu kitob oldingisidan ancha mukammal bo'lib, "Mehribonim qaydasan" to'plamiga kirmagan ko'pgina she'rlari turli qo'lyozma va bayozlar asosida tiklanib, nashr ettirilgan.

Mashrab hayoti va faoliyati haqida maxsus nomzodlik dissertatsiyalari yozildi vayoziqlanmoqda. Jumladan, E.Musurmonov, D.Hamroevalarning tadqiqotlari ana shunday ishlardan sanaladi.

Demak, Mashrab hayoti va faoliyatini o'rganish o'z davridanoq boshlangan. Qator yillar davomida shoir faoliyati va adabiy merosi o'rganilib tadqiq etildi. Shunday bo'lsada, hali ham Mashrab asarlari tadqiqot obekti bo'lib xizmat qilib kelmoqda.

Boborahim Mashrab – so'fiy shoir

Tasavvuf tadrijiy taraqqiyotga ega bir ta'limot bo'lib, islom olamida VIII asrning o'rtalarida paydo bo'lgan. XI asrdan boshlab Sharqning deyarli barcha nufuzli shoir va yozuvchilari, mutafakkir va olimlari tasavvufdan oziqlanib uning insonparvarlik va haqsevarlik g'oyalari ruhlanganlar. Shuni nazarda tutib, atoqli olim E.E.Bertels asrimiz boshidayoq qayd etgan edi: "Tasavvuf adabiyotini o'rganmasdan turib o'rta asrlar musulmon Sharqi madaniy hayoti haqida tasavvurga ega bo'lish mumkin emas. Bu adabiyotdan xabardor bo'lmasdan Sharqning o'zini ham anglash qiyin". Tasavvuf insonni kamolot sari yetaklarkan, u inson hayotiga chuqurroq singdi. Tasavvufning Sharqda keng tarqalishi buyuk bir she'riyatning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Robiya Adviya, Mansur Halloj kabi ulug', so'fiylar ijodi bilan boshlangan so'fiyona ash'or X-XII asrlarga kelib ulkan bir adabiyotga aylandi, o'ziga xos obrazlar, alohida turli-tuman ramzlar shakllandi. Tasavvuf g'oyalari keng tarqalganda n keyin u shoirlarning e'tiborini qozondi. Tasavvufning ilohiy ishq, go'zal axloq va komil inson umidi haqidagi g'oyalari she'riyat g'oyalari aylandi. Tasavvufning yor, oshiq, pir, Hizr, faqr, so'fiy, darvesh, rind, abror, g'arib, miskin, orif kabi alohida o'ziga xos qahramonlari yuzaga keldi.

Jumladan, bu holni XVII asr sharq ma'rifiy she'riyatining buyuk vakillaridan biri Boborahim Mashrab ijodida ko'rish mumkin. Daho shoir ijodi axloqiy-ma'naviy, ilohiy-irfoniy ruh bilan yo'g'irilgan. Uning merosida tariqat g'oya va timsollarining badiiy ifodasi muhim o'rin egallaydi: Mansuri Xalloydek ichib sharobi antahur, Charx urub yig'lab turarman ushbu dam dor oldida. Tasavvuf she'riyatining markaziy qahramonlaridan biri bo'lmish Mansuri Xalloy e'tiqodiga Mashrab imon keltiradi. Shoir she'rlarida juda ko'p martalab Mansuri Xalloy nomi ixlos bilan tilga olinadi. Sharob – ilohiy ishq, yani oshiqlikning boshlanishi. Bizga ma'lumki, Mansuri Xalloy "Anal-haq" g'oyasi uchun dorga osilgan. Ta'kidlash joizki, Mashrab taqdiri Mansuri Xalloy taqdiriga o'xshash. Chunki Mashrab ham Balx hokimi Mahmud Qatag'on tomonidan 1711 - yilda dorga osiladi. Bu haqda shoir yozadi: Vahdat mayini piri mug'on ilkidan ichdim, Mansur kabi boshimni dorga tuta qoldim. Ushbu misralardan ma'lumki, Mashrab ham o'z taqdiri Mansuri Xalloydek ekanligini bilgan va uning tasavvufdagi yo'lini maqbul ko'rgan. Insonga mehr, dili g'amgin xaloyiq haylini sevish Mashrabga xos tuyg'u. "Azaldan men dili g'amgin Xaloyiq haylini sevdim" Nima uchun shoir dili g'amgin xaloyiqni sevadi? Chunki g'amginlik ham ijobiy insoniy fazilatlardandir. Ibrohim Haqqulning e'tiroficha, darveshlik Mashrab uchun ilohiylikdan baland martaba. U "jon to'tisini ishq ila shahboz etay" deb jandani kiyib o'zini darbadarlikka yo'llagan edi. Mashrab chin ma'nodagi so'fiy shoirdir, uning she'riyati asosida tasavvufiy g'oyalar talqini turadi. Mashrab ham piri komil duosi birla vaslga et- ibodatlar behuda bo'lganidek, pirini sevmagan muridning ham suluk yo'lidagi sayyu-harakatlari hech bir nafsizdir. Chunki, payg'ambarimiz aytganlaridek, haqiqiy murshid payg'ambarning vorisidir.

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati:

Metodologik adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. Ilm-fan yutuqlari – taraqqiyotning muhim omili//Xalq so.,zi.-2017.-6yanv. –B.1

2. Karimov I.A. Adabiyotga eʼtibor – maʼnaviyatga, kelajakka eʼtibor. –T. Oʻzbekiston,
2009.

Asosiy adabiyotlar:

3. Oʻzbek mumtoz adabiyoti namunalari / Majmua. (1–jild) Tuzuvchi, izoh va sharhlar

muallifi: N.Rahmonov. – T.: Fan, 2005.

4. Oʻzbek mumtoz adabiyoti namunalari / Majmua (2–jild). Tuzuvchi, izoh va sharhlar

muallifi: N. Rahmonov. – T.: Fan, 2007.

5. Oʻzbek mumtoz adabiyoti tarixi . Oʻquv qoʻllanma. – T.: Akademnashr, 2013.

Qoʻshimcha adabiyotlar:

6. Orzibekov R. Oʻzbek adabiyoti tarixi. Oʻquv qoʻllanma. - Samarqand: 2005.

7. Vohidov R., Eshonqulov H. Oʻzbek mumtoz adabiyoti tarixi. Oʻquv qoʻllanma. – T.:

Adabiyot jamgʻarmasi nashriyoti, 2006.

8. Adizova I. Oʻzbek mumtoz adabiyoti tarixi. Oʻquv qoʻllanma. - T.: 2006.

9. Boltaboev H. Mumtoz soʻz qadri. - T.: Adolat, 2004.

Internet saytlari

10. www.ziyo-net.uz

11. www.literature.uz

12. www.kutubxona.uz